

Rechtspraak

Datum 14-07-2022

Datum

14-07-2022

Folio weergave

[Download gedrukte versie \(PDF\)](#)

JCDI

JCDI:ADS655601:1

Vakgebied(en)

Penitentiair recht (V)

Noten en aantekeningen

Beroepscommissie 22 december 2021, nr. 21/22197/TA, Van den Hombergh, Daniel, Mulder en Bevaart (secr.); godsdienstvrijheid; voeding.

De procedure

Klager heeft beklag ingesteld tegen de beslissing van 3 mei 2021 tot afwijzing van klagers verzoek om een eigen voedingsbudget. [...]

De standpunten in beroep

Standpunt van klager

Het hoofd van de instelling heeft ten onrechte klagers verzoek om een eigen voedingsbudget afgewezen. Klagers recht op godsdienstvrijheid is daardoor geschonden. Klager voelt zich daardoor gediscrimineerd, omdat de slacht- en voedingsvoorschriften van zijn godsdienst gelijk zijn aan die van moslims die wel een eigen voedingsbudget krijgen. In het begin waren er geen eigen budgetten. Vanaf het moment dat moslimjongens een eigen budget kregen is klager voor zichzelf gaan koken.

Er zijn wel degelijk voorwaarden en beperkingen die maken dat hij niet kan mee eten met de groepsmaaltijden. Het gaat om regels van hygiëne en hoe medepatiënten daarmee omgaan. Ook gaat het om slachtmethoden, daar hij geen bebloed vlees en varkensvlees mag eten. De instelling zou navraag hebben gedaan naar voedselbeperkingen bij de Jehova's Getuigenorganisatie. Klager vraagt zich af bij welke organisatie dat dan is geweest en met wie zou zijn gesproken. De Jehova's Getuigen is geen organisatie. Wel is er een website (jw.org) die wereldwijd geraadpleegd kan worden. Volgens de instelling zijn vleesproducten uitgebloed, maar kipfilet bevat vaak nog bloed. Er wordt geen toezicht gehouden op de bereiding van de groepsmaaltijden, alleen op het inleveren van messen. De instelling stelt dat producten uit de supermarkt voldoen. Volgens de arts wordt het echter tijd dat klager iets anders dan stokbrood met kruidenboter eet. Klager eet veel soorten vlees niet omdat die onrein ogen. Hij eet het liefst zo min mogelijk vlees; er wordt op de afdeling niet goed mee omgegaan. Klager hecht veel waarde aan eten, omdat eten hem leven geeft. Klager moet anders dan een moslimjongen verplicht bij de maaltijd op de groep aanwezig zijn, omdat er anders een sanctie volgt. Maar klager eet niet mee als anderen gekookt hebben. Elke dag moet een ander koken. Klager kan niet verwachten dat men zich aan hem aanpast. Het is belangrijk dat men goed verzorgd en gedoucht de maaltijd bereidt en respectvol met voeding omgaat. Klager moet verplicht eenmaal per week koken en eet dan wel mee op de groep omdat het dan om door hem aangeschaft en bereid voedsel gaat.

De beklagcommissie heeft de klacht ten onrechte ongegrond verklaard. De kwestie moet vanuit behandelperspectief opgelost worden. Dat kan relatief gemakkelijk daar het met name gaat om de wijze van bereiding van de voeding.

Standpunt van het hoofd van de instelling

Vanuit behandelooqpunt is het uitgangspunt dat patiënten mee koken en eten op de groep. Dieetvoeding of een eigen voedingsbudget worden alleen en bij hoge uitzondering verstrekt met toestemming van het afdelingshoofd en het hoofd behandeling op indicatie van de medische dienst, en uitsluitend wanneer er op geen enkele andere wijze rekening kan worden gehouden met de medische omstandigheden van een patiënt. Alle aanvragen voor een eigen budget worden individueel beoordeeld. Mochten er patiënten op de afdeling zijn die een eigen budget hebben, dan is daar teambreed en

zeer strikt op deze manier naar gekeken. Het is niet zo dat patiënten met een bepaald geloof per definitie een eigen voedingsbudget krijgen.

Klagers verzoek voor een eigen budget is binnen het behandelteam besproken. De conclusie was unaniem dat uit het Jehova's Getuigengeloof geen restricties voortvloeien waar geen rekening mee gehouden kan worden bij het koken op de groep. Bij het samenstellen van het menu wordt zoveel als mogelijk rekening gehouden met overtuigingen en godsdiensten, waarmee aan de zorgplicht wordt voldaan. Eigen onderzoek naar eventuele restricties leert dat geen vlees wordt gegeten dat niet uitgebloed is zoals verstikt vlees, bijvoorbeeld geschoten wild, of voedsel waaraan bloed is toegevoegd zoals bloedworst. Dat zijn geen restricties waarmee geen rekening kan worden gehouden bij het groepskoken, voor zover dit al gegeten zou worden binnen de setting van de instelling.

Navraag is gedaan bij de geestelijk verzorger bij de instelling. Deze heeft aangegeven dat hij via de officiële website van de Jehova's Getuigen www.jw.org.nl de informatie heeft verkregen dat Jehova's Getuigen geen regels en restricties omtrent voedsel hebben. De regel dat je je dient te onthouden van bloed heeft niets te maken met het eten van vlees. Daarbij is in het vlees dat de instelling in de winkel koopt geen bloed (meer) aanwezig. Dat is voldoende uitgebloed.

Sociotherapeuten houden toezicht op het bereiden van de maaltijden en letten daarbij op onder meer de hygiëne. De sociotherapeut eet ook mee van en tijdens de groepsmaaltijden.

Klager heeft in het begin van zijn verblijf gewoon met de groepsmaaltijden meegegeten. Hij kreeg commentaar van andere patiënten dat hij zoveel at. Dit lijkt de aanleiding te zijn dat klager is gestopt met het eten van de groepsmaaltijden. Klager koopt zijn eigen eten in de winkel van de instelling. Wanneer hij eten voor zichzelf kookt, maakt hij vooral ongezonde maaltijden.

De beoordeling

In artikel 40, eerste lid, Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden (Bvt) is het recht van de verpleegde op het individueel of in gemeenschap met anderen vrij belijden en beleven van zijn godsdienst of levensovertuiging neergelegd. In het tweede lid van dat artikel is bepaald dat het hoofd van de instelling zorg draagt dat in de instelling voldoende geestelijke verzorging, die zoveel mogelijk aansluit bij de godsdienst of levensovertuiging van verpleegden beschikbaar is. Wat voeding betreft is in artikel 42, derde lid, Bvt de zorgplicht voor het hoofd van de instelling opgenomen dat bij de verstrekking van voeding zoveel mogelijk rekening wordt gehouden met de godsdienst of levensovertuiging van de verpleegden.

Gesteld, maar niet gebleken is, dat klagers recht op het belijden van zijn godsdienst wordt geschonden door het hem niet verstrekken van een eigen voedingsbudget. Naar de instelling in beklag en in beroep nader heeft toegelicht worden verzoeken om een eigen voedingsbudget volgens een strikte beoordeling in het team uitsluitend op medische indicatie verstrekt en niet per definitie op grond van een bepaalde godsdienst, en alleen als er op geen enkele andere wijze rekening kan worden gehouden met de medische omstandigheden van een patiënt.

Niet is gebleken dat ten aanzien van klager een medische indicatie voor het niet kunnen mee eten op de groep aanwezig is. Evenmin is gebleken dat er uit klagers geloof beperkingen voortvloeien waardoor hij niet met de groepsmaaltijden zou kunnen mee eten. De instelling heeft eigen onderzoek gedaan naar voedingsvoorschriften van Jehova's Getuigen en heeft daarbij tevens in redelijkheid mogen afgaan op de door de geestelijk verzorger van de instelling via de officiële website van de Jehova's Getuigen verkregen informatie dat Jehova's Getuigen geen regels en restricties omtrent voedsel hebben. Hetgeen in beroep is aangevoerd kan daarom naar het oordeel van de beroepscommissie niet tot een andere beslissing leiden dan die van de beklagcommissie. Het beroep zal daarom ongegrond worden verklaard.

De uitspraak

De beroepscommissie verklaart het beroep ongegrond en bevestigt de uitspraak van de beklagcommissie met aanvulling van de gronden.

Noot

1.

In de onderhavige zaak ging het om de vraag of klager, die als patiënt ter verpleging in een forensisch psychiatrisch centrum was opgenomen, recht had op een eigen voedingsbudget vanwege zijn Jehova's getuigengeloof. De beroepscommissie oordeelde van niet. Zij baseerde haar oordeel allereerst op de overweging dat de vereiste medische indicatie voor het toekennen van een individueel voedingsbudget ontbrak. Daarnaast overwoog de commissie dat niet gebleken is dat de voedingswensen van de klager uit zijn geloof voortvloeien waardoor de klager gewoon met de reguliere groepsmaaltijden kan mee-eten. In deze aantekening bespreek ik achtereenvolgens deze twee overwegingen.

2.

De beroepscommissie hecht in haar oordeel veel waarde aan de beleidsregel of beroepspraktijk die erop neerkomt dat een

eigen voedingsbudget *uitsluitend* kan worden verstrekt op basis van een medische indicatie. Deze beleidsregel lijkt dus een gebonden bevoegdheid te impliceren. Een consequente toepassing van deze beleidsregel maakt de aanvraag van de klager daarom bij voorbaat kansloos, tenzij deze beleidsregel in strijd is met hoger recht. In casu voerde klager dit indirect aan door te stellen dat met de afwijzing van zijn verzoek tot een eigen budget zijn godsdienstvrijheid werd geschonden en hij bovendien werd gediscrimineerd.

3.

De godsdienstvrijheid, opgenomen in de Grondwet en verschillende verdragen, is ook expliciet neergelegd in artikel 40 van de Beginselenwet verpleging ter beschikking gestelden (Bvt). Vermoedelijk vond de wetgever deze extra codificatie nodig met het oog op artikel 15, vierde lid Grondwet waarin staat dat aan degene wiens vrijheid rechtmatig is ontnomen beperkingen in de uitoefening van zijn grondrechten kunnen worden opgelegd voor zover deze zich niet met de vrijheidsontneming verdragen. Artikel 40 Bvt garandeert dus dat een patiënt (verpleegde) die is opgenomen in een instelling voor de verpleging van ter beschikking gestelden ook recht heeft op godsdienstvrijheid. Dit (grond)recht is niet absoluut. Dat is het al niet voor 'vrije burgers' en in deze specifieke context gelden extra beperkingen. Zo bepaalt artikel 42, derde lid Bvt dat de instelling 'slechts' de zorgplicht heeft om bij de verstrekking van voedsel zoveel mogelijk rekening te houden met de godsdienst van de verpleegde. De patiënt kan dus niet als ware hij een vrij burger geheel zelf bepalen welke voeding hij consumeert en welke voeding het beste past bij zijn godsdienst: hij zal moeten accepteren dat hij hierin zijn autonomie kwijt is. Tegelijkertijd mag hij er wel op vertrouwen dat de instelling probeert om – binnen het redelijke – tegemoet te komen aan zijn door religieuze opvattingen ingegeven voedingswensen. Uit hetgeen door de instelling is aangevoerd blijkt dat de instelling aan de zorgplicht gestalte geeft door bij de organisatie van verplichte groepsmaaltijden zoveel mogelijk rekening te houden met ieders geloof of overtuiging. Met deze accommodatie van de religieuze voedingswensen van patiënten is er inderdaad geen noodzaak om ook nog eens vanwege religieuze redenen eigen budgetten aan patiënten te verstrekken. Gezien het feit dat er reeds een voorziening is getroffen is het moeilijk vol te houden dat de beleidsregel die op neutrale wijze (alleen medische gronden) bepaalt wanneer men recht heeft op een eigen budget in strijd zou zijn met de godsdienstvrijheid.

4.

De claim van klager dat hij gediscrimineerd wordt lijkt de consequente toepassing en het neutrale karakter van deze beleidsregel echter te betwisten. De klager beweerde namelijk dat 'moslimjongens' vanwege hun geloof wel een eigen budget kregen toegewezen. Opvallend genoeg wordt in het oordeel van de beroepscommissie niet ingegaan op de klacht van ongelijke behandeling. Dat roept vragen op. Als het klopt wat de klager beweert impliceert dit een minder strikte toepassing van de beleidsregel op verzoeken van patiënten van één bepaald geloof (*in casu* het islamitische). Moslims zouden dan een voorkeursbehandeling hebben gehad ten opzichte van anders- of ongelovigen. Dat zou inderdaad neerkomen op ongeoorloofd onderscheid naar godsdienst aangezien daarvoor geen rechtvaardiging bestond. Immers, zoals hiervoor reeds is opgemerkt wordt bij de organisatie van de groepsmaaltijden door de instelling al rekening gehouden met ieders geloof of overtuiging. Aangezien de pijn van de klager vooral lijkt te zitten in de wijze waarop hij in vergelijking met islamitische patiënten is behandeld zou het daarom goed zijn geweest als de commissie hierop nader was ingegaan, zodat inzichtelijk zou zijn geworden of en in hoeverre islamitische patiënten meer dan andere patiënten een eigen voedingsbudget kregen, wat hiervoor de eventuele rechtvaardiging was en of hierbij is gehandeld conform de beleidsregel. Nu blijft het verwijt van ongelijke behandeling boven de zaak hangen en is de uitspraak in dat opzicht weinig bevredigend.

5.

De tweede overweging van de commissie was dat de klager gewoon mee kon doen met de groepsmaaltijden omdat uit het geloof van de klager geen regels en restricties omtrent voedsel voortvloeien. Met andere woorden, de instelling betwist of de voedingswensen van klager onderdeel zijn van een godsdienst, *in casu* het Jehova's getuigengeloof. Of er sprake is van een (onderdeel van) godsdienst is een vraag die voor overheidsorganen zoals de rechter minder eenvoudig is te beantwoorden dan men misschien zo op het eerste gezicht zou denken (zie hierover uitgebreid mijn proefschrift: *Het juridische begrip van godsdienst*, Nijmegen 2018). Dit komt doordat de staat vanwege het beginsel van scheiding tussen kerk en staat terughoudend dient te zijn in het definiëren van het godsdienstbegrip. De staat mag geen partij kiezen voor bepaalde theologische opvattingen (zie hierover ook de noot van G.J. de Jonge bij een uitspraak van de beroepscommissie over de 'Orde der transformanten', BC 15 juli 2016, 15/4173/GA en 16/484/GA; *Sancties* 2017/16, 4). In de huidige tijd wordt deze problematiek versterkt door de komst van immigrantengodsdiensten en door de verdergaande subjectivering en individualisering van godsdienst.

6.

Vanwege bovengenoemde problematiek hanteert men in de jurisprudentie in beperkte mate een subjectieve uitleg van het begrip godsdienst (het rechtssubject mag zelf bepalen wat voor hem 'telt' als godsdienst). In de meeste gevallen grijpt men

echter toch terug op een meer objectief-restrictieve uitleg van godsdienst waarbij men de inhoud en vorm van de bekende religieuze tradities als uitgangspunt neemt (zie bijvoorbeeld EHRM 2 oktober 2001, *Pichon en Sajous/Frankrijk*, waar het EHRM de in de jurisprudentie steeds terugkerende voorwaarde formuleert dat artikel 9 EVRM slechts bescherming biedt aan handelingen die onderdeel zijn van “the practice of a religion or a belief in a *generally accepted form*”). In de context van justitiële inrichtingen herkennen we de objectieve uitleg van godsdienst in het feit dat overheidsorganen in hun kwalificatie van een overtuiging of handeling waarde hechten aan het advies van de geestelijke verzorger van de inrichting/instelling (een rabbijn adviseert dan bijvoorbeeld over de vraag of een justitiabele recht heeft op koosjer eten, zie bijvoorbeeld RSJ 10/0132/GA 20 april 2010). Er zijn goede redenen voor deze objectief-restrictieve benadering. Genoemd kan worden de wens om het recht op godsdienstvrijheid hanteerbaar te houden. Met een meer subjectieve uitleg dreigt immers het gevaar van een wildgroei aan religieuze claims. De godsdienstvrijheid zou daardoor een oeverloos karakter kunnen krijgen. Ook kan men de angst voor misbruik van de godsdienstvrijheid noemen. Een subjectieve uitleg van godsdienst zou dit in de hand kunnen werken omdat justitiabelen hierdoor vrij eenvoudig een vrijheids sfeer voor zichzelf kunnen creëren. Met name als het gaat om hyperindividuele geloofsovertuigingen is er aan de kant van de rechter daarom veelal weinig bereidheid om deze overtuigingen en de uitingen en gedragingen die eruit volgen te kwalificeren als onderdeel van een godsdienst.

7.

Dat het wereldwijd gevestigde en erkende Jehova's getuigengeloof een godsdienst is staat in deze zaak niet ter discussie. Dit geldt echter niet voor de voedselvoorschriften die volgens de justitiabele onderdeel zijn van deze godsdienst. Anders dan van joden en moslims (zie o.a. EHRM 9 juni 2020, *Ehrlich en Kastro/Roemenië*, ECLI:0609JUD002373516, *EHRC Updates 2020/166*, m.nt. A.J. Overbeeke) is van Jehova's getuigen immers niet algemeen bekend dat zij bepaalde voedselvoorschriften hebben. In de jurisprudentie wordt bovendien de eis gesteld dat niet elke uiting of gedraging als een godsdienstige uiting of gedraging kan worden gekwalificeerd maar alleen een handeling die “naar zijn aard uitdrukking geeft aan een godsdienstige overtuiging” (HR 13 april 1960, AOW-arrest, *NJ* 1960, 436; EHRM 12 oktober 1978, *Arrowsmith/VK*, nr. 7050/75). De vraag is of dit geldt voor de voedingswensen van de klager. Zijn die een directe uitdrukking van het Jehova's getuigengeloof? (zie in dit verband ook een uitspraak van de beroepscommissie van 29 juni 2016 waarin zij over een hindoestaanse klager oordeelde dat het niet aannemelijk was dat uit het hindoeïsme volgt dat hindoes alleen gevogelte mogen eten: BC 29 juni 2016, 16/1118/TA).

8.

In deze zaak volgt de beroepscommissie een objectief-restrictieve uitleg van godsdienst door niet de geloofsopvattingen van de patiënt centraal te stellen, maar zich te baseren op algemene informatie over de inhoud van het Jehova's getuigengeloof. Een kanttekening daarbij is dat de geestelijk verzorger die deze informatie hierover aanleverde wel erg stellig was met zijn opvatting dat Jehova's getuigen geen regels en restricties omtrent voedsel hebben. Wie een snelle blik op de door de geestelijk verzorger geraadpleegde website werpt ziet verwijzingen naar verschillende artikelen over de heiligheid van bloed in relatie tot voeding (bijvoorbeeld het artikel: *Is It Right to Eat Blood?*). Kennelijk is hier dus binnen de religieuze gemeenschap wel (enige) discussie over (geweest). Dat had misschien een reden kunnen zijn om toch meer ruimte te laten voor zelfinterpretatie. Mogelijk is de uitleg van de beroepscommissie ook (onbewust) ingegeven door het verweer van de instelling dat de klager in het begin van zijn verblijf wel gewoon (en zelfs gulzig!) met de groepsmaaltijden zou hebben meegegeten. Het zou weinig verwondering wekken als dit het vertrouwen in de oprechtheid van de klager heeft aangetast.

A. Vleugel

Universitair Docent staats- en bestuursrecht UU